

Менеджмент

УДК 343.98:657.47(477):330.131.7

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.15661667>

**Удосконалення методичних підходів судово-економічної експертизи для
підтвердження розрахунку упущеної вигоди підприємств унаслідок
збройної агресії Російської Федерації: аналіз наукового дискурсу та
перспективи**

Ірина Володимирівна Перезовова

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри підприємництва та маркетингу,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти та газу,
ORCID ID : <https://orcid.org/0000-0002-3878-802X>

Марина Борисівна Сочка

доктор філософії, доцент,
Чернігівський інститут інформації, бізнесу і права ЗВО «МНТУ»,
ORCID ID : <https://orcid.org/0000-0003-0873-9777>

Олена Сергіївна Морозова

кандидат економічних наук,
доцент кафедри підприємництва та маркетингу,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти та газу,
ORCID ID : <https://orcid.org/0000-0003-0334-0580>

Прийнято: 03.06.2025 | Опубліковано: 13.06.2025

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз сучасних методичних та правових підходів до визначення упущеної вигоди як складової економічних втрат підприємств, що зазнали матеріальної шкоди внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України. Особливу увагу приділено аналізу ключових положень Методики визначення шкоди та обсягу збитків № 3904/1223, затвердженої спільним наказом Міністерства економіки України та Фонду державного майна України від 18.10.2022, яка на сьогодні є базовим нормативним документом для проведення судово-економічної експертизи в умовах воєнного стану.

Окреслено актуальні науково-практичні дискусії щодо ролі судового експерта-економіста, його повноваження та межі кваліфікації при здійсненні розрахунку упущеної вигоди внаслідок збройною агресії російської федерації.

Досліджено основні етапи розрахунку упущеної вигоди, порядок застосування ставки компаундування.

З урахуванням сучасних викликів, у статті обґрунтовано перспективи удосконалення методичних підходів до судово-економічної експертизи упущеної вигоди.

Результати дослідження можуть бути використані судовими експертами, оцінювачами, адвокатами, економістами, бухгалтерами, а також керівникам підприємств, які ініціюють процедури компенсації втрат через механізми національного чи міжнародного права.

Ключові слова: судово-економічна експертиза, неотриманий прибуток, упущена вигода, ставка, строк компаундування.

**Improvement of Methodological Approaches of Forensic Economic
Examination to Confirm the Calculation of Lost Profits of Enterprises as a
Result of the Armed Aggression of the Russian Federation: Analysis of Scientific
Discussion and Prospects**

Perevozova Iryna

Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas,
Ivano-Frankivsk, Ukraine,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3878-802X>

Sochka Maryna

Chernihiv Institute of Information, Business and Law, Ukraine,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0873-9777>

Morozova Olena

Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas,
Ivano-Frankivsk, Ukraine,
ORCID ID : <https://orcid.org/0000-0003-0334-0580>

Abstract. *The article provides a comprehensive analysis of current methodological and legal approaches to determining lost profits as a component of economic losses of enterprises which suffered material damage as a result of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine. Particular attention is paid to the analysis of the key provisions of the Methodology for Determining Damage and the Amount of Losses No. 3904/1223, approved by the joint order of the Ministry of Economy of Ukraine and the State Property Fund of Ukraine dated 18.10.2022, which is currently the basic regulatory document for conducting forensic economic examination under martial law.*

The author outlines the current scientific and practical discussions on the role of a forensic economist, his/her powers and qualification limits when calculating the lost profits due to the armed aggression of the Russian Federation.

The author examines the main stages of calculation of lost profits and the procedure for applying the compounding rate.

Given the current challenges, the article substantiates the prospects for improving methodological approaches to forensic economic examination of lost profits.

The results of the study can be used by forensic experts, appraisers, attorneys, economists, accountants, as well as by managers of enterprises initiating procedures for compensation of losses through the mechanisms of national or international law.

Keywords: *forensic economic examination, unearned profit, lost profit, rate, compounding period.*

Постановка наукової проблеми. В умовах збройної агресії російської федерації проти України гостро постають питання визначення та відшкодування збитків підприємствам, серед яких ключове місце посідає питання оцінка розміру упущеної суб'єктом господарювання вигоди - недоотриманий прибуток, який можливо було би отримати за нормального функціонування.

Оцінка упущеної вигоди є складним методологічним завданням через відсутність єдиного підходу до трактування самої сутності дефініції «упущена вигода», розробленого методичного апарату здійснення такої оцінки (окремо в умовах війни), суб'єктивність підходів осіб, що таку оцінку здійснюють, нестачу інформації щодо документального підтвердження понесених збитків та форс-мажорних витрат під час здійснення господарської діяльності, високий рівень невизначеності, притаманної воєнному часу, що суттєво ускладнює процес проведення судово-економічної експертизи за таким завданням.

Сучасна наукова література пропонує окремі підходи до вирішення цих питань, проте відсутній комплексний підхід, який би об'єднував як теоретико-методологічні засади, так і практичні інструменти, адаптовані до умов війни. Це

зумовлює необхідність наукового аналізу наявного дискурсу, систематизації існуючих методик та розроблення рекомендацій щодо їх удосконалення.

Отже, наукова проблема полягає у необхідності системного удосконалення методичних основ судово-економічної експертизи для об'єктивного, достовірного та практично-застосовного визначення розміру упущеної вигоди суб'єктів господарювання унаслідок збройної агресії РФ, із врахуванням особливостей воєнного часу та стану економіки України.

Аналіз основних досліджень і публікацій. У науковому дискурсі питання удосконалення методичних підходів до здійснення судово-економічних досліджень, спрямованих на підтвердження розміру завданих суб'єктам господарювання збитків і розрахунок упущеної вигоди внаслідок збройної агресії російської федерації висвітлено у працях провідних вітчизняних учених та практиків, зокрема О. Валендюка, М. Гнатюка [1], А. Вознюка, М. Грига [2], В. Іванкова [3], І. Завдов'євої [4], А. Козиря і О. Воробйової [5], О. Маркіної, М. Рудої [6], Е. Писаревої, Д. Клапоущака [7], В. Хомутенко, А. Хомутенко [8] та інш.

Так, І. Завдов'єва підкреслює, що «проблема відшкодування завданих збитків унаслідок війни є екстраординарною і ще ніде у світі не вирішена, вона потребує напрацювання практики правозастосування та методичного забезпечення» [4].

Писарева Е. та Клапоущак Д. [7] звертають увагу, що збройна агресія російської федерації, яка розпочалася у 2014 році та з 2022 року набула характеру повномасштабної війни, завдала й продовжує завдавати Україні колосальних втрат. Йдеться не лише про масштабну матеріальну шкоду - руйнування житла, інфраструктури, промислових об'єктів, а й про глибокі моральні страждання громадян, втрату життя, розірвані сім'ї, вимушене переміщення, психологічні травми. Постраждали не тільки приватні особи, а й територіальні громади, бізнес-структури, держава в цілому. Підприємства зазнають не лише прямих збитків, а й значної упущеної вигоди через неможливість здійснювати

господарську діяльність і отримувати доходи, втрачають ділові зв'язки та капіталізацію.

Валендюк О. та Гнатюк М. [1] акцентують увагу на безпрецедентному масштабі руйнувань, які торкнулися як громадян і бізнесу, так і державної та муніципальної інфраструктури. Особливої уваги науковці надають не лише прямим матеріальним втратам, а й упущеній вигоді, порушенню господарських зв'язків, втраті капіталізації підприємств.

Вознюк А. та Грига М. [2] наголошують на надзвичайній важливості експертного супроводу визначення розміру шкоди та збитків від пошкодження і руйнування житлових, нежитлових будівель та інфраструктури внаслідок збройної агресії РФ, що є ключовим для реалізації механізмів відшкодування понесених втрат, зокрема за рахунок країни-агресора.

У контексті завданих збитків внаслідок збройної агресії РФ, упущена вигода розглядається Козирем А. та Воробйовою О. «як частина економічних втрат підприємств, що виникає через неможливість або перешкоди у провадженні господарської діяльності» [5]. Автори наголошують, що розрахунок упущеної вигоди є надзвичайно важливим етапом у процесі відшкодування збитків, але водночас і проблемним.

Слід зазначити, що в контексті досліджуваної проблеми дисертаційна робота Іванкова В. [3] є вагомим внеском у розвиток теорії та практики судово-економічної експертизи в аспектах організації процесу оцінки й підтвердження збитків для подальшого їх відшкодування. За підходом науковця для ефективного та справедливого відшкодування збитків, завданих війною, необхідно: постійно вдосконалювати методичну базу судово-економічної експертизи; запроваджувати сучасні підходи до оцінки як прямих, так і непрямих втрат, зокрема упущеної вигоди; забезпечити якісне документальне підтвердження фактів збитків; активно використовувати внутрішні документи підприємств, результати інвентаризації, акти органів влади та інші офіційні джерела [3].

Прикладний аспект відшкодування збитків, завданих війною, містить наукова праця Маркіна О. та Рудая М. [6], зокрема щодо стандартизації підходів

до визначення збитків і упущеної вигоди, а також обґрунтування ролі судово-економічної експертизи у забезпеченні доказової бази для відшкодування втрат. Авторками запропонований послідовний алгоритм проведення експертизи, який включає системний аналіз нормативної бази, фінансової звітності та внутрішньої документації підприємств із застосуванням офіційних методик розрахунку збитків і упущеної вигоди.

Хомутенко В. та Хомутенко А. [8] підкреслюють, що якісна експертна оцінка є запорукою захисту прав постраждалих підприємств і ефективного відновлення економіки України. Авторками сформовано матрицю, яка узагальнює погляди науковців і практиків на предмет судово-економічної експертизи, що сприяє систематизації наукової дискусії та практичних підходів.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Загалом, аналіз сучасного наукового дискурсу свідчить про зростаючу увагу до удосконалення методичних підходів у сфері судово-економічної експертизи, зокрема щодо підтвердження розміру збитків та розрахунку упущеної вигоди суб'єктів господарювання внаслідок збройної агресії рф. У наукових працях провідних вітчизняних фахівців розкрито низку важливих аспектів цієї проблематики, серед яких – обґрунтування шкоди, документальне підтвердження втрат, побудова алгоритмів проведення експертиз, узагальнення практичних підходів тощо. Однак, незважаючи на значний прогрес у наукових дослідженнях, залишається низка невирішених питань, що вимагають подальшої розробки, зокрема у сфері практичної реалізації механізмів компенсації збитків, завданих війною.

Важливо також продовжити розробку практичних рекомендацій щодо інтеграції судово-економічної експертизи у процеси відновлення бізнесу, а також уточнення ролі експертів у контексті судових і позасудових процедур компенсації втрат.

Мета статті. Метою статті є комплексне дослідження та критичний аналіз сучасних методичних і правових підходів до визначення упущеної вигоди як складової економічних втрат підприємств, що зазнали матеріальної шкоди

внаслідок збройної агресії РФ проти України. Особлива увага приділяється виявленню ключових обмежень чинної нормативної бази, зокрема Методики № 3904/1223 [17], а також окресленню перспектив удосконалення методичних інструментів судово-економічної експертизи з урахуванням актуальних викликів воєнного та післявоєнного періоду. Стаття має на меті сформулювати практичні рекомендації щодо підвищення об'єктивності, доказовості та уніфікованості експертних розрахунків упущеної вигоди у процесі компенсації збитків підприємств.

Методи дослідження. У статті застосовано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів: метод системного аналізу, порівняльно-правовий метод, контент-аналіз наукових публікацій, метод моделювання фінансових втрат, метод узагальнення, а також системний підхід до аналізу економічної документації підприємств.

Викладення основного матеріалу. Повномасштабна війна, яка триває в Україні з 2022 року, спричинила значні економічні втрати для бізнесу. Зниження доходів, знищення або пошкодження активів, порушення господарських зв'язків і втрата контрагентів стали буденністю для багатьох підприємств. Особливу актуальність у таких умовах набуває питання компенсації упущеної вигоди - потенційного прибутку, який підприємство могло б отримати за нормальних умов.

Згідно з абзацом дев'ятим підпункту 2 пункту 2.1 глави 2 розділу III «Науково-методичними рекомендаціями з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень», затверджених наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5 одним із основних завдань експертизи документів про економічну діяльність підприємств й організацій є – «визначення документальної обґрунтованості розрахунків економічного показника майнової шкоди (збитки, втрачена вигода), проведених суб'єктами фінансово-господарського контролю, органами досудового розслідування або заявлених у позовних вимогах» [9].

Загальні принципи відшкодування майнової шкоди в Україні закріплені у статтях 22 та 1166 Цивільного кодексу України [10], а також у статті 225 Господарського кодексу України [11].

З метою забезпечення фіксації та оцінки шкоди, а також подальшого її відшкодування, Кабінет Міністрів України ухвалив низку ключових нормативно-правових актів. Зокрема, Постановою від 20 березня 2022 року № 326 затверджено «Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації» [12], що регламентує процедури встановлення факту завданої шкоди, а також визначення обсягів матеріальних втрат, включаючи упущену вигоду.

Крім того, Постановою Кабінету Міністрів України від 26 березня 2022 року № 380 «Про збір, обробку та облік інформації про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації» [13], передбачено створення єдиного механізму інформування державних органів про втрати майна. Це дозволяє забезпечити прозору та централізовану систему збору і верифікації інформації про пошкодження чи знищення об'єктів нерухомості.

Постановою від 19 квітня 2022 року № 473 «Про затвердження Порядку виконання невідкладних робіт щодо ліквідації наслідків збройної агресії Російської Федерації, пов'язаних із пошкодженням будівель та споруд» [14] визначено основні кроки щодо проведення відновлювальних робіт, зокрема алгоритм дій щодо першочергової ліквідації руйнувань, забезпечення безпеки та збереження залишків майна.

Стосовно використання методичного забезпечення визначення шкоди і збитків, п. 7 Постанови від 20 березня 2022 року № 326 затверджено «Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації» встановлено: «судові експерти під час визначення шкоди та збитків можуть застосовуватися методики проведення судових експертиз, які внесені до Реєстру методик проведення судових експертиз, методичні рекомендації, тощо» [11].

З метою належного методичного забезпечення діяльності судово-економічних експертів, статтею 8 Закону України «Про судову експертизу» передбачено здійснення атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз (за винятком судово-медичних та судово-психіатричних), що регламентується відповідним порядком, затвердженим Кабінетом Міністрів України [15].

Станом на 1 квітня 2025 року в офіційному Реєстрі методик судово-економічних експертиз нараховується 110 діючих документів, за якими здійснюється експертна діяльність у межах трьох спеціальностей судової експертизи в галузі економіки [16]. Ці методики формалізують підходи до виконання експертиз, забезпечуючи уніфікованість процедур і певну правову визначеність у межах експертного дослідження.

Актуальні виклики, пов'язані з повномасштабною військовою агресією Російської Федерації проти України, обумовили появу нових завдань для судово-економічної експертизи. Зокрема, гострою є необхідність розробки методик для обчислення економічних втрат і збитків суб'єктів господарювання внаслідок пошкодження чи знищення майна, переривання господарських зв'язків, втрати активів, зниження вартості бізнесу тощо. Це вимагає не лише адаптації чинних інструментів, а й розробки нових методичних документів, які враховуватимуть складність і масштабність завдань в умовах воєнного та післявоєнного відновлення.

Таким чином, наявна методична база потребує суттєвого оновлення, розширення спектра досліджень, а також активізації науково-методичної роботи з розробки інноваційних рішень для забезпечення належного рівня судово-економічної експертизи в умовах нових соціально-економічних реалій.

Згідно із підпунктів 18 та 19 пункту 2 Порядку № 326 [12]: «визначення шкоди та збитків підприємств здійснюється відповідно до методики, затвердженої спільним наказом Мінекономіки та Фонду державного майна».

Для визначення фактичних збитків, завданих підприємствам, установам і організаціям усіх форм власності через втрату, руйнування або пошкодження

їхнього майна внаслідок збройної агресії РФ, а також для встановлення розміру упущеної вигоди, пов'язаної з неможливістю або ускладненнями у здійсненні господарської діяльності, була затверджена спеціальна Методика № 3904/1223 [17]. Її ухвалено спільним наказом Міністерства економіки та Фонду державного майна за погодженням із Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України.

Пунктом 1 розділу IV Методичні засади оцінки (визначення розміру) упущеної вигоди (неотриманого прибутку) Методики № 3904/1223 [17] передбачено, що «у разі коли існують підстави пов'язувати виникнення упущеної вигоди з наслідками збройної агресії, але з причин інших, ніж заподіяння реальних збитків щодо майна власника (балансоутримувача, користувача), оцінка (визначення розміру) упущеної вигоди здійснюється з дотриманням Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні», вимог міжнародних та національних стандартів оцінки, норм міжнародної оціночної практики, що склалася. У цих випадках звіт про оцінку (висновок експерта) повинен містити обґрунтування відхилення від положень цієї Методики».

Окуневич І. [18] зазначила, що у науковому середовищі точиться активна дискусія щодо того, чи має право судовий експерт-економіст зі спеціальністю 11.2 «Дослідження документів про економічну діяльність підприємств і організацій» самостійно проводити розрахунки розміру майнової шкоди, збитків або упущеної вигоди без залучення фахівців інших спеціальностей. Підходи фахівців діаметрально протилежні: одна частина стверджує, що експерт має таке право, якщо дотримується положень Методики №3904/1223 від 18.10.2022 [17], яка є обов'язковою до застосування та має вищу юридичну силу порівняно з іншими методиками. За цією точкою зору, при наявності повного обсягу вихідних даних (фінансова звітність, інвентаризація тощо), експерт може виконати повноцінне дослідження у межах своєї компетенції.

Інша частина фахівців наголошує, що експерт-економіст не має права самостійно оцінювати шкоду у всіх випадках, оскільки це потребує комплексного

підходу та участі експертів інших профілів (технічного, будівельно-оціночного тощо), а самостійне проведення таких розрахунків може вважатися виходом за межі експертної кваліфікації. Науковиця вважає, що з огляду на зростання кількості таких експертиз, «необхідно законодавче врегулювання цього питання, а також врахування практичного досвіду експертів-економістів у майбутніх методичних розробках, зокрема у межах науково-дослідної роботи IV.1.3-2024/1» [18].

Маркіна О. та Рудая М. підкреслюють, що «при проведенні досліджень з питань, що потребують встановлення розміру завданої шкоди, збитків, завданням судово-економічної експертизи є визначення тільки економічних складових цих понять у грошовому виразі» [6] та зазначають, що «залучення незалежного оцінювача має відбуватися з урахуванням його досвіду щодо оцінки аналогічних об'єктів, роботи на відповідному ринку» [6]. Виходячи з вищенаведеного, виникає питання: «Хто повинен оцінювати досвід незалежного оцінювача?»

В. Хомутенко та А. Хомутенко підсумовуючи погляди науковців та практиків на предмет судово-економічної експертизи вважають, що «предметну сферу судово-економічної експертизи економічних втрат (збитків) українських підприємств унаслідок військової агресії Російської Федерації формують завдання, які поставлені перед судовим експертом-економістом для встановлення фактичних даних та обставин справи (провадження) щодо розміру зменшення вартості майна (чистих активів) та розміру недоотриманого прибутку (упущеної вигоди) українських підприємств внаслідок втрат від неоплачених товарів, робіт та послуг, наданих та спожитих на тимчасово окупованих територіях, пошкодження та знищення їх активів, відображених в документах, що є об'єктами дослідження, із використанням спеціальних знань, шляхом застосування відповідних методів, прийомів та способів» [8].

При цьому слід зазначити, що чинна Методика № 3904/1223 [17] дозволяє розрахунок упущеної вигоди лише щодо підприємств, які зазнали прямої матеріальної шкоди. Зокрема згідно з п. 1 розділу IV Методика № 3904/1223 [17] визначення розміру упущеної вигоди виконують стосовно майна, власнику якого

заподіяні реальні збитки щодо вказаного майна, які й були причиною упущеної вигоди.

Вважаємо, що такий підхід має як переваги, так і обмеження. З одного боку, він забезпечує більш обґрунтовану і документально підтверджену базу для розрахунку, що підвищує достовірність експертних висновків і зменшує ризик маніпуляцій. З іншого боку, це обмеження ускладнює оцінку упущеної вигоди для підприємств, які зазнали значних економічних втрат без прямого пошкодження майна, наприклад, через блокування доступу до ринків, втрату ділових зв'язків, втрату провідних фахівців або інші непрямі наслідки збройної агресії. Але при цьому, слід зазначити, що судовий експерт у процесі визначення упущеної вигоди зобов'язаний чітко дотримуватись вимог чинних нормативно-правових актів, зокрема Методики № 3904/1223 [17].

Автори цієї статті погоджуються з твердженням В. Жука, М. Пугачова, Ю. Бездушної: «для оцінки непрямих збитків на підприємствах, які не зазнали прямої шкоди, потрібно інше документальне підтвердження зв'язку з війною та інші підходи до розрахунків» [20]. При цьому, слушно зауважують О. Маркіна та М. Рудая «до компетенції судових експертів не належить встановлення протиправності дій осіб чи суб'єктів, внаслідок яких було завдано збитків, оскільки такі оцінки виходять за межі експертного дослідження та належать до виключної компетенції суду» [6].

Відповідно до п. 4 розділу IV Методики № 3904/1223 [17]: «Якщо підприємство, утворене на основі єдиного майнового комплексу (ЄМК), демонструвало збиткову діяльність за підсумками 2020 і 2021 років, оцінку упущеної вигоди щодо нього не проводять» [17]. Дане положення Методики є логічним з точки зору класичних економічних підходів, але воєнні реалії вимагають більш гнучких методичних рішень, які враховують специфіку діяльності підприємств у кризових умовах. Це може бути підставою для подальшого удосконалення методичних рекомендацій із врахуванням особливостей воєнного часу.

На підставі п. 5.4 розділу IV Методики № 3904/1223: «Вхідними даними для розрахунку такого неотриманого прибутку є значення статей доходів та витрат підприємства, діяльність якого заснована на майні, визначеному в пункті 1 цього розділу, із звіту про фінансові результати (звіту про сукупний дохід) за 2020 та 2021 роки. Для кожного активу (майна) відповідні грошові потоки, які б цей актив приносив протягом строку компаундування за умов, якби не відбулося збройної агресії, визначають таким чином..» [17].

Представлена на рис. 1 схема відображає випадки, в яких застосовується порядок упущеної вигоди передбачений Методикою № 3904/1223 [17]. Схема демонструє чіткі обмеження та умови, за яких можливе застосування методики для оцінки упущеної вигоди підприємств.

Рис. 1. Випадки, в яких застосовується порядок упущеної вигоди, передбачений Методикою № 3904/1223

Джерело: складено авторами на підставі [17]

Процедура визначення розміру упущеної вигоди підприємства, яке зазнало матеріальних втрат унаслідок збройної агресії, є чітко регламентованою Методикою № 3904/1223. Згідно з її положеннями, розрахунок упущеної вигоди

здійснюється шляхом послідовного проходження ряду етапів, кожен з яких має специфічне аналітичне та економіко-правове навантаження. Ці етапи охоплюють не лише кількісну оцінку фінансових показників, а й встановлення причинно-наслідкового зв'язку між втратою активів та зниженням прибутковості, що забезпечує об'єктивність висновку судового експерта (табл. 1).

Таблиця 1

Етапи визначення розміру упущеної вигоди згідно Методики № 3904/1223

Етап	Опис
Аналіз активів підприємства та результатів його діяльності	Оцінка фінансово-господарської діяльності підприємства за період до початку військових дій
Визначення терміну відновлення активів	Оцінка часу, необхідного для відновлення втрачених або пошкоджених активів, що впливають на господарську діяльність підприємства
Обчислення обсягу грошових потоків	Розрахунок річного та місячного обсягу неотриманого прибутку, який підприємство могло б отримати за відсутності перешкод у діяльності
Визначення ставки компаундування	Обґрунтування ставки, яка відображає вартість грошей у часі та ризики, пов'язані з господарською діяльністю в умовах війни
Розрахунок упущеної вигоди з урахуванням компаундування	Застосування ставки компаундування для визначення майбутньої вартості неотриманого прибутку на кінець строку відновлення діяльності

Джерело: складено авторами на підставі [17, 19]

Розглянемо детально етапи визначення розміру упущеної вигоди Методики № 3904/1223 [17].

Перший етап – аналіз господарської діяльності підприємства до моменту втрати активів. На цьому етапі здійснюється ретельний аналіз фінансово-господарської діяльності підприємства до моменту втрати або пошкодження активів, що дозволяє визначити реальний рівень прибутковості, досягнутий за нормальних умов функціонування, тобто за довоєнний період, переважно за два останні повні фінансові роки, що передують втраті або знищенню активів.

Основною метою є визначення рівня прибутковості, який підприємство стабільно генерувало у звичних умовах.

Згідно п.5.4.Методики [17] вхідними даними для розрахунку такого неотриманого прибутку є значення статей доходів та витрат підприємства, діяльність якого заснована на майні, визначеному в пункті 1 цього розділу, із звіту про фінансові результати (форма № 2) (звіту про сукупний дохід) за 2020 та 2021 роки.

На підставі п.5.6 Методики [17] у загальному випадку значення прибутків до оподаткування E_{2020} , E_{2021} обчислюють за даними звіту про фінансові результати (форма № 2) за відповідний рік за такою формулою:

$$EL_{2020} ((EL_{2021}) = p.(2000) - p.(2050) + p.(2120) - p.(2130) - p.(2150) - p.(2180) + p.(2240) - p.(2270) \quad (1)$$

Узагальнені показники наведені в табл. 2. При цьому слід зазначити, що в вищенаведеній формулі не враховуються доходи та витрати від фінансової діяльності.

Таблиця 2

Узагальнені показники за даними звіту про фінансові результати (форма № 2) для обчислення значень прибутків до оподаткування E_{2020} , E_{2021}

Значення рядка		2020	2021
$p.(2000)$	Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	За даними звіту за відповідний період	
$p.(2050)$	Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)		
$p.(2120)$	Інші операційні доходи		
$p.(2130)$	Адміністративні витрати		
$p.(2150)$	Витрат на збут		
$p.(2180)$	Інші операційні витрати		
$p.(2240)$	Інші доходи		
$p.(2270)$	Інші витрати		
EL			

Джерело: складено авторами на підставі [17]

У разі збитковості у будь-якому з років результат приймається як нуль. Для оцінки упущеної вигоди в доларовому еквіваленті прибуток перераховується за курсом НБУ на 31 грудня відповідного року (ExR_{2020} , ExR_{2021}). Далі визначається середнє арифметичне.

П.5.5 Методики [17] передбачено, що у разі якщо майно, на якому заснована діяльність підприємства, втрачено, знищено повністю або до такого рівня, що операційна діяльність підприємства неможлива без повної заміни та відновлення пошкодженого та знищеного майна, неотриманий прибуток, що в подальшому необхідно компаундувати, для базового періоду часу один рік обчислюють як середнє арифметичне:

$$EL_{year} = \left(\frac{E_{2020}}{ExR_{2020}} + \frac{E_{2021}}{ExR_{2021}} \right) \div 2 \quad (2)$$

де EL_{year} – неотриманий прибуток у перерахунку на рік,

E_{2020} , – прибуток підприємства за відповідний рік,

ExR_{2020} – усереднений курс гривні за 2020 рік (26,96 грн),

ExR_{2021} – усереднений курс гривні за 2021 рік (27,29 грн).

Цей показник є основою для подальших розрахунків. «У разі коли прибуток підприємства у 2020 або у 2021 році мав від’ємне значення (збитки), під час розрахунку значення неотриманого прибутку для базового періоду часу один рік значення прибутку підприємства приймають на рівні нуля» [17].

Слід звертати увагу на ключові обмеження за Методикою № 3904/1223 [17]:

1. Розрахунок можливий виключно при наявності реальних пошкоджень активів підприємства (фізичних збитків).

2. При від’ємному прибутку (збитках) у 2020 р. або 2021 році – в розрахунках EL цей прибуток приймається як 0.

3. Доходи/витрати від фінансової діяльності не враховуються.

4. Усі розрахунки проводяться на підставі офіційної звітності (форма № 2) та чинних курсів валюти.

Другий етап – встановлення строку компаундування - періоду, необхідного для технічного та організаційного відновлення активів. Після визначення базового обсягу щорічного прибутку, який підприємство могло б отримати за відсутності збройної агресії, необхідно визначити період часу, протягом якого ця вигода була втрачена. Цей період має назву строк компаундування (рис.2). Строк компаундування визначається індивідуально і включає:

- період від моменту втрати (знищення або пошкодження) активу до дати припинення воєнного стану плюс три календарних місяці;
- час, необхідний для підготовки місця розташування активу до відновлення (наприклад, розмінування, оцінка технічного стану, проектні роботи);
- період відновлення або відбудови активу до заподіяння шкоди.

Загальна тривалість періоду компаундування (N) визначається в місяцях і залежить від обсягу руйнувань, технічної складності обладнання, логістики, умов доступу до ресурсів тощо.

Рис. 2. Строк компаундування

Джерело: складено авторами на підставі [17]

Третій етап - обчислення обсягу грошових потоків. Загальна концепція розрахунку розміру грошових потоків базується на показнику середнього прибутку до оподаткування за 2020 та 2021 роки, без урахування фінансових доходів та витрат, перерахованого у доларах США (далі - «середній прибуток»).

Обчислення середнього розміру грошових потоків наведено на рис. 3.

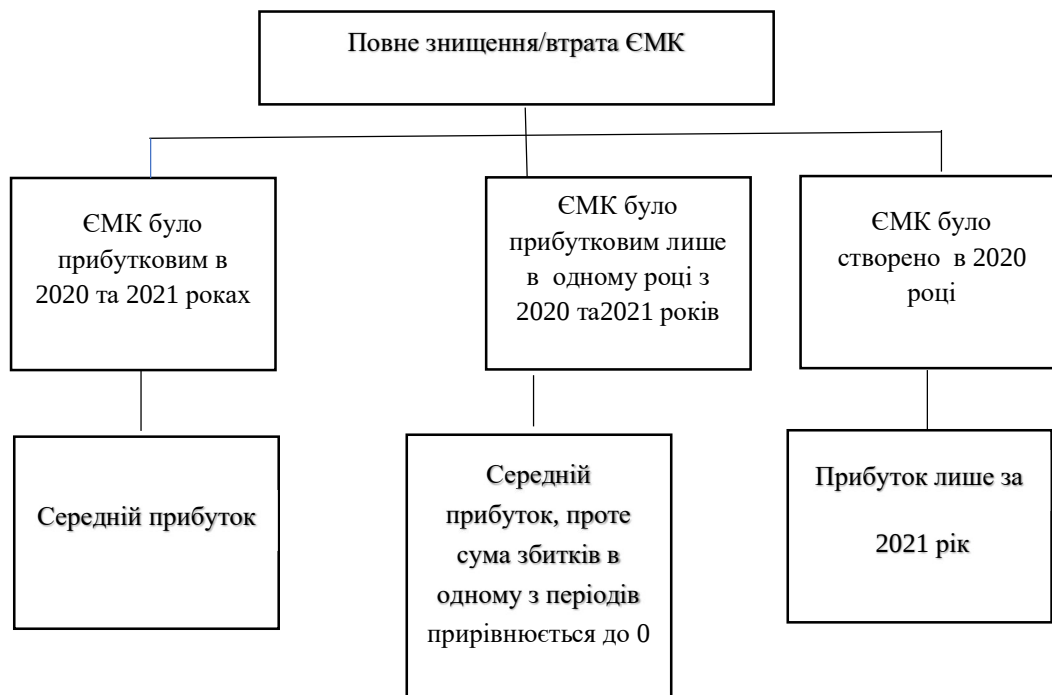

Рис. 3. Обчислення середнього розміру грошових потоків

Джерело: складено авторами на підставі [17]

Застосовуємо формулу розрахунку неотриманого прибутку:

$$EL_{year} = \frac{E_{2020}/ExR_{2020} + E_{2021}/ExR_{2021}}{2} \quad (4)$$

де EL_{year} – неотриманий прибуток у перерахунку на рік

E_{2020} , E_{2021} – прибуток підприємства за відповідний рік,

ExR_{2020} – усереднений курс гривні за 2020 рік (26,96 грн),

ExR_{2021} – усереднений курс гривні за 2021 рік (27,29 грн)

При цьому слід зазначити, що чинна Методика № 3904/1223 [17] дозволяє розрахунок упущеної вигоди лише щодо підприємств, які зазнали прямої матеріальної шкоди. Зокрема згідно з п. 1 розділу IV Методика № 3904/1223 [17] визначення розміру упущеної вигоди виконують стосовно майна, власнику якого заподіяні реальні збитки щодо вказаного майна, які й були причиною упущеної вигоди.

Отримане значення щорічного прибутку EL_{year} розподіляється на 12 місяців для визначення середнього щомісячного показника упущеної вигоди:

$$EL = EL_{year} / 12 \quad (5)$$

Цей показник означає потенційний щомісячний прибуток, який підприємство могло б отримувати упродовж періоду, коли актив не функціонував або підприємство не вело діяльність.

Четвертий етап – вибір та обґрунтування ставки компаундування.

Методика 3904/1223 [17] передбачає використання ставки компаундування (Y_{MComp}) – економічного показника, який враховує вартість грошей у часі та ризикованість бізнес-середовища.

$$Y_{MComp} = \sqrt[12]{1 + Y_{comp}} - 1 \quad (6)$$

Для розрахунку ставки Методика 3904/1223 [17] рекомендує орієнтуватися на ринкові прибутковості довгострокових фінансових інструментів, зокрема українських єврооблігацій. «За норму прибутку, значення якої становить 8,61 %, обирають дохідність українських єврооблігацій з терміном погашення у 2032 році (строк 10 років до погашення), усереднену за період з листопада 2021 року по січень 2022 року включно» [17].

П'ятий етап – розрахунок упущеної вигоди з урахуванням компаундування. Після отримання всіх вхідних даних (середній щомісячний прибуток EL , ставка компаундування Y_{MComp} , строк компаундування N), обчислюється загальна упущена вигода за допомогою формули складного відсотка (компаундування):

$$LP = EL \times \frac{(1 + Y_{MComp})^N - 1}{Y_{MComp}} \quad (7)$$

де LP – упущена вигода;

EL – неотриманий прибуток в перерахунку на місяць;

$YMCotr$ – ставка компаундування в перерахунку на місяць;

N – строк компаундування, місяців.

Перспективи удосконалення методичних підходів розрахунку упущеної вигоди в умовах воєнного стану полягають, насамперед, у поглибленні правозастосовної практики, уніфікації тлумачень чинних нормативів та підвищенні якості експертних висновків, а не у розширенні меж експертної діяльності експертів-економістів. З огляду на це, вважаємо за доцільні такі напрями розвитку:

- розроблення методичних рекомендацій для судових експертів-економістів або методик, які деталізують порядок застосування положень Методики № 3904/1223. Вважаємо, що такі рекомендації сприятимуть стандартизації експертної практики та підвищенню її якості;

- узагальнення експертної практики через підготовку аналітичних оглядів, експертних висновків та консультацій, що дозволить підвищити правову визначеність у сфері оцінки упущеної вигоди та забезпечити єдність підходів між експертними установами;

- підвищення кваліфікації експертів у питаннях економічного моделювання, аналізу грошових потоків та методів компаундування, у межах, визначених нормативними актами та спеціалізацією експерта;

- участь у міжвідомчих робочих групах з удосконалення нормативної бази, зокрема у формуванні пропозицій до змін і доповнень Методики № 3904/1223 щодо деталізації алгоритмів розрахунку упущеної вигоди.

Отже, перспективи удосконалення судово-економічної експертизи у сфері визначення упущеної вигоди полягають не у зміні нормативної основи, а у підвищенні внутрішньої методичної культури експерта, узгодженості тлумачення положень Методики № 3904/1223 та забезпеченні високої якості експертних розрахунків у межах наданих законом повноважень.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що чинна Методика № 3904/1223 є ключовим нормативним документом, який визначає підходи до розрахунку упущеної вигоди підприємств, що зазнали матеріальних втрат унаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України.

Проаналізовані у статті етапи розрахунку упущеної вигоди дозволяють сформулювати уніфікований алгоритм дій експерта при підготовці висновку: від аналізу довоєнної діяльності підприємства - до визначення періоду відновлення активів та компаундування грошових потоків.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці та впровадженні нових методичних рекомендацій щодо деталізації положень чинної Методики, розширенні практики її застосування у сфері судово-економічної експертизи, а також у підвищенні якості експертних висновків шляхом поглиблення професійної підготовки експертів. Важливим напрямом є адаптація методологічної бази до умов воєнного та післявоєнного відновлення економіки, що дозволить ефективніше реалізовувати механізми компенсації втрат бізнесу та сприятиме справедливому відшкодуванню збитків суб'єктів господарювання.

Список використаних джерел

1. Валендюк О., Гнатюк М. Окремі аспекти відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок військової агресії російської федерації проти України. PRAVO.UA. 2022. 22 липня. URL: <https://pravo.ua/okremi-aspekty-vidshkoduvannia-shkody-zavdanoi-vnaslidok-viiskovoi-ahresii-rosiiskoi-federatsii-proty-ukrainy/>

2. Вознюк А.А., Грига М.А. Експертне забезпечення визначення розміру шкоди та збитків відпошкодження і руйнування будівель, споруд та інших об'єктів інфраструктури внаслідок збройної агресії РФ. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право 2.73 (2022): 123-130.

3. Іванков В.В. Дисертація. Методологія, організація та облікове аналітичне забезпечення судово — економічної експертизи URL: <https://uacademic.info/ua/document/0524U000265>

4. Завдов'єва І. Г. Проблемні питання визначення економічних втрат підприємств, заподіяних внаслідок збройної агресії РФ. Проблематика документального оформлення, визначення шкоди та відшкодування збитків, завданих Україні та її громадянам внаслідок збройної агресії Російської Федерації : тези наук.-практ. конф.(м. Харків, 22 червня 2022 р.). – Харків : НЮУ імені Ярослава Мудрого, 2022. С. 91-94. URL: <https://nauka.nlu.edu.ua/nauka>

5. Козир А. В., Воробйова О. Ю. Особливості економічних досліджень визначення упущеної вигоди підприємств внаслідок руйнувань, завданих Російською Федерацією. Проблематика документального оформлення, визначення шкоди та відшкодування збитків, завданих Україні та її громадянам внаслідок збройної агресії Російської Федерації: тези наук.-практ. конф.(м. Харків, 22 червня 2022 р.). – Харків : НЮУ імені Ярослава Мудрого, 2022. С. 68-71. URL: <https://nauka.nlu.edu.ua/nauka>

6. Маркіна О. О., Рудая М.І. Практика проведення судових економічних досліджень, пов'язаних із підтвердженням розміру збитків (упущеної вигоди) підприємств у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації. Криміналістика і судова експертиза. 2024. Вип. 69. С. 617-632. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/krise_2024_69_58

7. Писарева Е. А., Клапоущак Д. С. (2022). До питання про відшкодування шкоди, завданої збройною агресією російської федерації проти України. Академічні візії, (13). вилучено із URL:<https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/94>

8. Хомутенко В. П., Хомутенко А. В. (2022). Теоретичні аспекти економічних втрат українських підприємств унаслідок військової агресії російської федерації як предмету судово-економічної експертизи. Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління: електронне наукове видання: збірник. 2022. № 3 (21) червень. Київ: Видавництво Ліра-К, 2022. С. 79-90

9. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень:

Наказ М-ва юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5 : станом на 27 трав. 2024 р.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>

10. Цивільний кодекс України від 16.01. 2003 № 435-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

11. Господарський кодекс України від 16.01 2003 № 436-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>

12. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 № 326. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text> від 20.03.2022 р.

13. Про збір, обробку та облік інформації про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.03.2022 №380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/380-2022-%D0%BF#Text>

14. Про затвердження Порядку виконання невідкладних робіт щодо ліквідації наслідків збройної агресії Російської Федерації, пов'язаних із пошкодженням будівель та споруд: Постанова Кабінету Міністрів України від 19.04.2022 року № 473. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/473-2022-%D0%BF#Text>

15. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. No 4038-XII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>

16. Експертне забезпечення правосуддя: Міністерство юстиції України, офіційний сайт. URL: <https://minjust.gov.ua/m/1-kvartal-2025-roku>

17. Методика визначення шкоди та обсягу збитків, завданих підприємствам, установам та організаціям усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації, а також упущеної вигоди від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності : затв. Наказом Міністерства економіки України та Фонду державного майна України №3904/1223 від 18.10.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1522-22#Text>

18. Окуневич І. Межі кваліфікації експерта під час проведення судової економічної експертизи з питань визначення розміру шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації у кримінальному провадженні. Сучасні напрямки розвитку судової експертизи та криміналістики: збірник Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 5 вересня 2024 р.). Одеса: Видавництво «Юридика», 2024. С.357-360.

19. Корінько, М. Д. (2023). Актуальні питання визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії російської федерації. Стратегія розвитку України: фінансово-економічний та гуманітарний аспекти: матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції. Київ, Інтерсервіс, 2023. С.295-298.

20. Жук В. М., Пугачов М. І., Бездушна Ю. С., Шпикуляк О. Г., Інформаційне забезпечення оцінювання упущеної вигоди агропромислового підприємства за наслідками війни. DOI: 10.32342/2074-5354-2024-2-61-1. «Academy Review» 2 (61) 2024. С.158-172